

*Jan Ostojki***Przemoc i agresja w środowisku szkolnym
w opinii nauczycieli****Wstęp**

Agresja jest zjawiskiem wszechobecnym. Pojawia się w naszym życiu zaraz po urodzeniu i towarzyszy nam aż do śmierci. Występuje u każdego człowieka, niezależnie od wieku. Także pojęcie agresji jest znane od zawsze. Od niepamiętnych czasów funkcjonuje w mowie potocznej i właściwie nie mamy wątpliwości, co ono oznacza. Agresja należy do naturalnych przejawów ludzkiej działalności, którym nadajemy zdecydowanie negatywne znaczenie. Towarzyszy nam nieustannie i błędem byłoby sądzić, że można ją z życia bezpowrotnie usunąć. Bywa, że jest cechą człowieka i wtedy nazywamy ją raczej agresywnością. Przypisując ją człowiekowi jako cechę przyjmujemy, że ma on stałą tendencję do destrukcyjnego zachowywania się w różnych okolicznościach. Można jej przejawy obserwować w życiu codziennym ludzi, w reklamie, w mediach, nawet w produktach z założenia przeznaczonych dla dzieci (bajki, zabawki itp.).

Powyższe zjawiska są niestety coraz bardziej widoczne również w takich miejscach, które powinny być agresywnych zachowań pozbawione, a przynajmniej w których takie zachowania byłyby ograniczone do minimum, czyli w szkołach. Szkoła w dzisiejszych czasach jest miejscem spotkań młodych ludzi, z których część przychodzi nie tylko po to, żeby się uczyć, ale także aby odreagować swoją złość i frustrację. Wynika to oczywiście głównie z przekształcania się wartości naszego społeczeństwa na typowo rynkowe, co poniekąd wymusza konieczność podjęcia walki o przetrwanie na trudnym rynku, a to niestety prowadzi do zachowań agresywnych. Dzieci w tej sytuacji są na bardzo złej pozycji, ponieważ z jednej strony są znacznie bardziej podatne na wpływy otoczenia, a z drugiej same przecież obserwują chociażby zachowanie rodziców, które w większości przypadków jest dla nich wzorem.

Agresja i agresywne zachowanie są pojęciami nieodłącznie związanymi z przemocą. Można to również zaobserwować w rzeczywistości, gdyż zmiana podejścia naszego społeczeństwa do najważniejszych wartości (kult pieniądza i wszechobecna rywalizacja) powoduje, że przemoc odgrywa w naszym życiu bardzo dużą rolę. Niestety w największym stopniu poszkodowane są w tej sytuacji dzieci. Zachowania agresywne wzmagają przemoc, a ta w znacznej mierze bądź to świadomie (bicie

dzieci i inne formy molestowania), bądź też czasami nieświadomie (np. nieświadome krzywdzenie psychiczne dziecka) powodują wypaczenie psychiki dzieci.

Przemoc jest więc również na porządku dziennym w szkołach. Nauczyciele stają do walki ze zdemoralizowaną (oczywiście w części) młodzieżą, aby z jednej strony realizować swoje zadania, z drugiej natomiast chronić pozostałe dzieci i młodzież przed ewentualnymi atakami niektórych osób. Zachowanie, a wcześniej przygotowanie nauczyciela jest w takiej sytuacji bardzo istotne w kontekście nowych problemów, jakie dotyczą szkoły czy wychowania młodzieży w ogóle. Agresja jest tylko jednym elementem powiązanych ze sobą działań, zachowań i sytuacji, które trzeba przynajmniej rozumieć, żeby móc im w jak najpełniejszy sposób zapobiegać.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie opinii nauczycieli na temat sytuacji w szkołach odnośnie agresji wśród dzieci i młodzieży. Nauczyciele przedstawili w badaniu również swoje obawy oraz oczekiwania w związku z koniecznością eliminowania oraz zapobiegania narastaniu agresji wśród dzieci i młodzieży, ze szczególnym uwzględnieniem szkoły.

Podjęta problematyka badawcza zawiera się w pytaniach:

1. Czy agresja wśród dzieci i młodzieży uzależniona jest od wieku, wykształcenia rodziców oraz miejsca zamieszkania?

2. Czy na poziom agresji ma wpływ rodzaj szkoły, do jakiego dana osoba uczęszcza?

3. Czy zachowania agresywne dzieci w szkole mają odzwierciedlenie w ich postępowaniu poza nią?

4. Czy metody przeciwdziałania agresji wśród młodzieży są skuteczne?

5. Czy nauczyciele mają wystarczające środki (rzeczowe oraz uprawnienia do działania) niezbędne do likwidacji i zapobiegania agresji?

6. Co jest powodem pojawiania się zachowań agresywnych wśród dzieci i młodzieży?

7. Czy szkoła jest miejscem, gdzie agresja wśród młodzieży jest bardziej widoczna niż w innych miejscach?

Do badań wybrano województwo małopolskie. Pierwszym krokiem do podjęcia działań badawczych, było uzyskanie zgody Wydziału Oświaty na ich przeprowadzenie. Nie był to krok niezbędny, jednak w znacznym stopniu ułatwił ich przeprowadzenie. Dodatkowo, przedstawiciele Wydziału Oświaty pomogli wybrać konkretne szkoły do badania, a poprzez wstępny kontakt z dyrektorami wybranych szkół wyeliminowali problem braku zgody dyrekcji na ich przeprowadzenie. Po wyborze i wstępnej akceptacji przez dyrekcję poszczególnych szkół udano się do nich w celu dokonania właściwego doboru osób do badania. Przeprowadzono 132 wywiady w następujących szkołach:

- Szkoła podstawowa i gimnazjum – 2 szkoły (51 osób);
- Liceum – 2 szkoły (26 osób);
- Zasadnicza Szkoła Zawodowa – 2 szkoły (29 osób);
- Technikum – 2 szkoły (26 osób).

Poszczególnych nauczycieli do badania kierował dyrektor szkoły, po ich wcześniejszej zgodzie na przeprowadzenie badania. Zgodnie z prośbą osoby badającej, dyrektorzy w taki sposób dobierali nauczycieli do badania, aby zapewniona była względna różnorodność w podziale na wiek i staż pracy danej osoby.

Analiza i interpretacja badań

Szkola to miejsce, gdzie w procesie socjalizacji i wychowania kształtuje się osobowość uczniów. Wartości takie jak: tolerancja, dialog, wolność, podmiotowe traktowanie człowieka, które są preferowane w nowym ładzie społecznym, nie zawsze są w szkole respektowane. Agresję uczniów wobec kolegów i nauczycieli oraz agresję nauczycieli wobec uczniów trzeba traktować jako sygnały zaburzeń w procesie wychowania, które prowadzą do nieprawidłowego rozwoju osobowości wychowanków, a także jako sygnały wzajemnej nietolerancji i manipulacji.

Jawi się nam bardzo pesymistyczny obraz obecnej szkoły. Współczesny nauczyciel funkcjonuje w szkole niczyjej, która jest miejscem pełnym napięć i niedoskonałości, wnoszącym do relacji międzyludzkich akty przemocy i upokorzenia. Rzeczywistość szkolna jest trudna do zniesienia dla nauczycieli i uczniów. „Nauczanie staje się pasmem stresujących sytuacji wymagających od nauczyciela natychmiastowej reakcji na żądania stawiane pod jego adresem przez uczniów, rodziców, zwierzchników czy kolegów z rady pedagogicznej”¹.

Akty przemocy, które mają miejsce w polskiej szkole, potwierdzają głęboki stan alienacji wszystkich podmiotów edukacji. Nauczyciele nie radzą sobie z agresją uczniów i ze swoją rolą, stają się obiektami przemocy, odczuwają lęk, poczucie zagrożenia, bezradność, są wypaleni zawodowo. Jest to zjawisko charakterystyczne dla społeczeństw (po)nowoczesnych. Wielu ambitnych nauczycieli, którzy ulokowali w tej instytucji wszystkie swoje nadzieje, chce zdobyć kwalifikacje, rozwijać się – pracować z pasją, mieć dobry kontakt z uczniami. Są jednak również tacy, którym uczniowie przeszkadzają, sami są zrezygnowani, zawiedzeni i wyładowują swoje zniechęcenie i sfrustrowanie na uczniach. W takim klimacie trudno oczekiwać dialogu nauczyciel–uczeń.

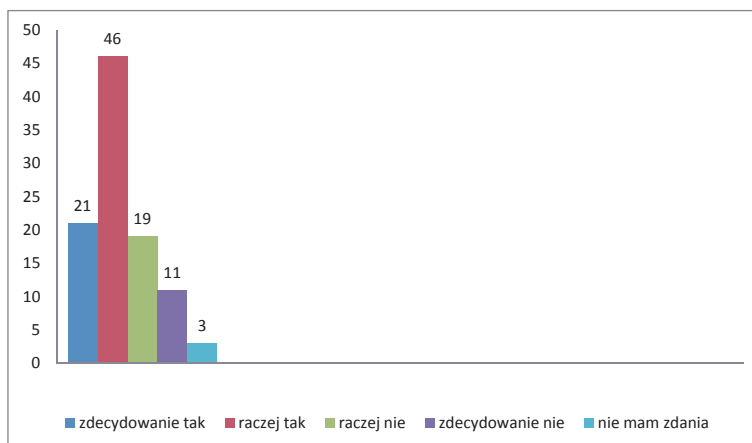
Wyniki dotychczasowych badań wskazują na to, że zjawisko to w naszym społeczeństwie coraz częściej staje się normą. Przemiana hierarchii wartości i pluralizm powodują u młodych ludzi brak rozeznania, pozostaje spadek gotowości do wychowywania i umiejętności wychowawczych rodziców. To efekt zmiany podstawowych wartości życia społecznego. Poniżej zostały przedstawione wyniki przeprowadzonych badań oraz ich analiza.

Zdaniem większości badanych osób, zachowania agresywne uczniów w szkołach stanowią problem w polskiej rzeczywistości. Blisko połowa z nich stwierdziła, że taki problem raczej występuje, a co piąty respondent uznał, że problem jest bardzo poważny. Łącznie ponad 2/3 nauczycieli uznało tę kwestię za ważną.

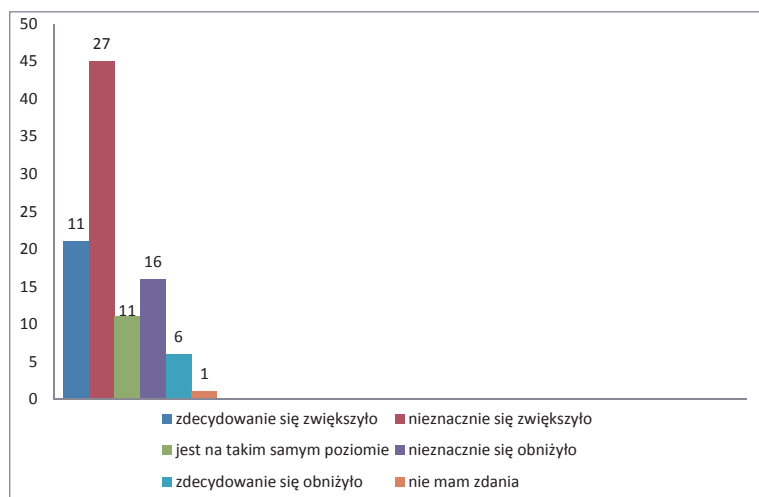
Przeciwnego zdania był co trzeci respondent, z czego tylko zaledwie co dziesiąty uznał, że problem zachowań agresywnych w polskich szkołach nie jest istotny (a więc nie występuje).

Osobami, które najbardziej obawiają się zachowań agresywnych, są najmłodszy z badanych, najczęściej kobiety, których staż pracy jest najkrótszy. Zdarzały się jednak pełne obaw głosy bardzo doświadczonych nauczycieli, którzy wskazywali powagę sytuacji. Uważają oni, że charakterystyczne dla szkolnego klimatu jest stałe zagrożenie i napięcie u potencjalnych ofiar.

¹ I. Pufal-Struzik (red.), *Agresja i przemoc w szkole. Przyczyny, rozpoznanie, zapobieganie*, Kielce 2007, s. 8.

Wykres 1. Problematyka zachowań agresywnych w polskich szkołach

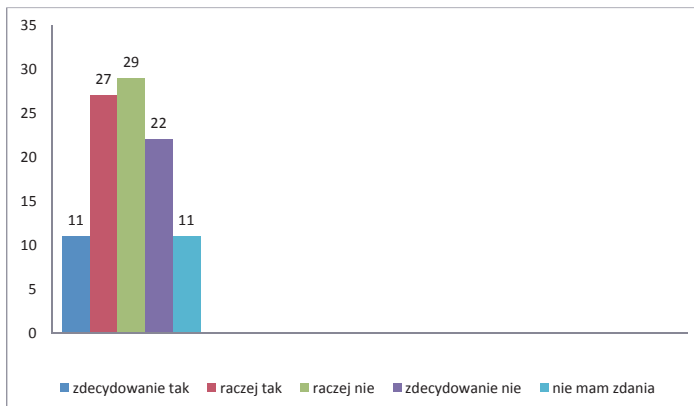
Wykres 2. Nasilenie zachowań agresywnych obecnie, w odniesieniu do sytuacji sprzed 10 lat

Podobnie jak w poprzednim zagadnieniu, również w porównaniu sytuacji obecnej z tą, którą można było obserwować 10 lat temu, zdecydowana większość badanych uznała, że problem agresywnych zachowań uczniów pogłębił się (co piąty nauczyciel stwierdził, że różnica w tym zakresie jest bardzo wyraźna).

Co dziesiąty nauczyciel uznał, że sytuacja pod względem nasilenia zachowań agresywnych uczniów jest obecnie podobna jak 10 lat temu. Prawie co piąty badany stwierdził, iż sytuacja nieco się poprawiła, a jeden na dwudziestu ankietowanych zauważył, że zjawisko uległo zdecydowanej poprawie.

Podobnie jak można to było zaobserwować w odniesieniu do poprzedniego zagadnienia, również w analizowanym przypadku najczęściej pogorszenie sytuacji dostrzegały osoby najmłodsze, jednak w tym przypadku tendencja ta nie była aż tak wyraźna. Dużo częściej można było obserwować nauczycieli w różnym wieku oraz z różnym stażem, którzy dostrzegają postępujące pogorszenie sytuacji w zachowaniu

uczniów w szkołach. Przyczyny takich zachowań mogą tkwić w ich osobowości: braku wystarczających zdolności do sprostanienia wymaganiom szkoły, niekorzystnym wyglądzie fizycznym, zaburzeniach w przystosowaniu społecznym, skłonnościach do zazdrości wobec kolegów, silnej tendencji do rywalizacji i dominacji.

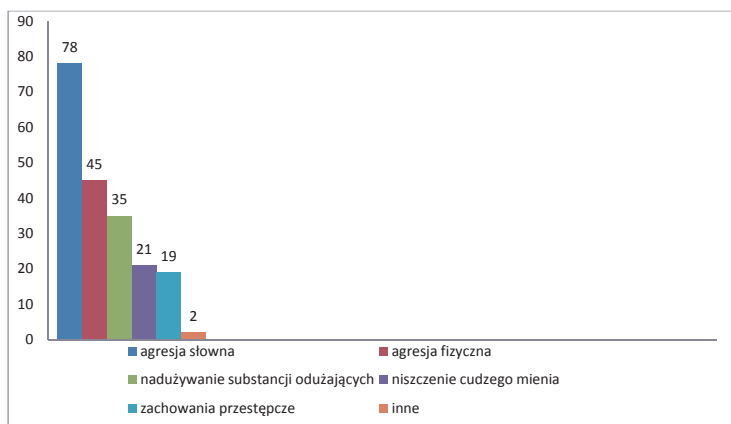

Wykres 3. Problem z agresywną młodzieżą w najbliższym otoczeniu

Nieco odmienne zdania można było zaobserwować w odniesieniu do pytania dotyczącego postrzegania przez nauczycieli agresywnego zachowania młodzieży w ich najbliższej okolicy.

W tym przypadku zdania były bardziej podzielone, a wręcz dało się zaobserwować nieznaczną przewagę osób stwierdzających, że w ich najbliższym otoczeniu agresywne zachowanie młodzieży nie jest problemem. Natomiast więcej niż co trzeci z badanych uznał, że zachowania agresywne młodzieży w najbliższej okolicy zamieszkiwanej przez nauczycieli są problemem, a co dziesiąty wstrzymał się od jednoznacznej odpowiedzi.

Taka struktura odpowiedzi (w odniesieniu do analizy poprzednich pytań) może prowadzić do wniosku, że albo nauczyciele nie dostrzegają (lub nie chcą dostrzegać) problemu w swojej najbliższej okolicy, albo też dane dotyczące ogólnej opinii są nieco przesadzone.

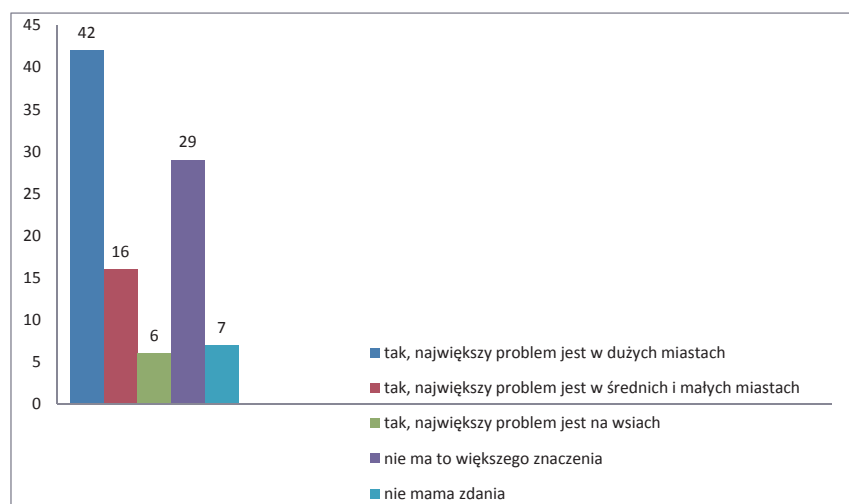
Wykres 4. Zachowania młodych ludzi w Polsce stanowiące największy problem

Według badanych, najważniejszym problemem agresywnych zachowań młodych ludzi jest agresja słowna. Tak twierdzi ponad połowa badanych. Prawie połowa uznała, że jest to agresja fizyczna, a co trzeci ankietowany uważa, iż największym problemem jest nadużywanie substancji odurzających.

O ile w przypadku agresji słownej (mimo oczywiście dużego problemu społecznego) można mówić o małej szkodliwości tych czynów, o tyle agresja fizyczna oraz używanie szczególnie narkotyków to już istotne przestępstwa (agresja fizyczna) lub zachowania bardzo naganne (zażywanie narkotyków i alkoholu przez młodzież i dzieci).

Problem niszczenia cudzego mienia jak również zachowania przestępcze wskazał co piąty respondent. Mimo tego, że w ujęciu ogólnym są to rzadziej spotykane działania, ich powaga i szkodliwość społeczna są bardzo istotne. Tylko nieliczni podali inne zachowania, które mogą stanowić problem wychowawczy.

Uzyskane wyniki pokazują, że w przypadku nauczycieli można było obserwować wyraźny podział w zaznaczaniu poszczególnych odpowiedzi. O ile osoby starsze podawały przede wszystkim mniej poważne (w ujęciu szkodliwości społecznej) zachowania, jak agresję słowną czy też nadużywanie alkoholu, o tyle osoby młodsze zdecydowanie częściej wskazywały na poważniejsze przestępstwa.

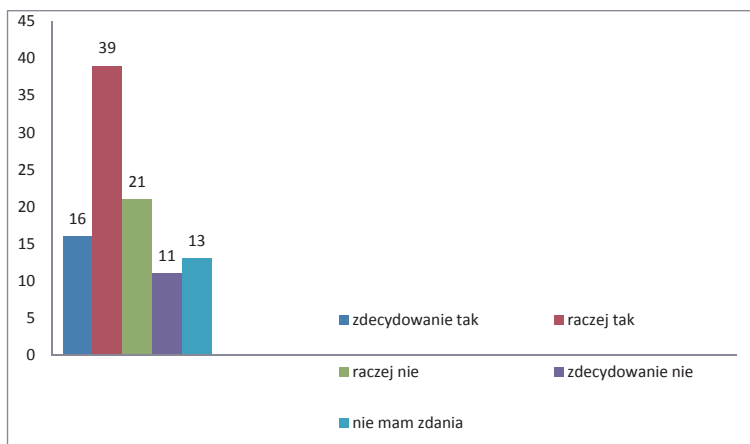
Wykres 5. Wpływ wielkości miejsca zamieszkania na nasilenie zachowań agresywnych

Według najliczniejszej grupy badanych (prawie połowa), największe miasta są szczególnie narażone na agresywne zachowanie młodzieży w szkołach. Problem ten jest wprost proporcjonalny do wielkości miejscowości. W przypadku wsi tylko nieliczni uznali, że jest to miejsce, gdzie można obserwować nasilenie zachowań agresywnych młodzieży w szkołach.

Bardzo istotne jest również to, że co trzeci z badanych stwierdził, iż wielkość miasta nie ma żadnego znaczenia w kontekście nasilania się zachowań agresywnych. Nieliczni z badanych nie podali żadnej konkretnej odpowiedzi.

Zdecydowanie częściej osoby młodsze twierdziły, że wielkość miasta nie ma znaczenia w kontekście nasilania się zachowań agresywnych. Odmiennego zdania

byli natomiast nauczyciele starsi, którzy wskazywali najczęściej duże miasto jako źródło problemów.

Wykres 6. Wpływ patologii w rodzinie na pojawianie się zachowań agresywnych

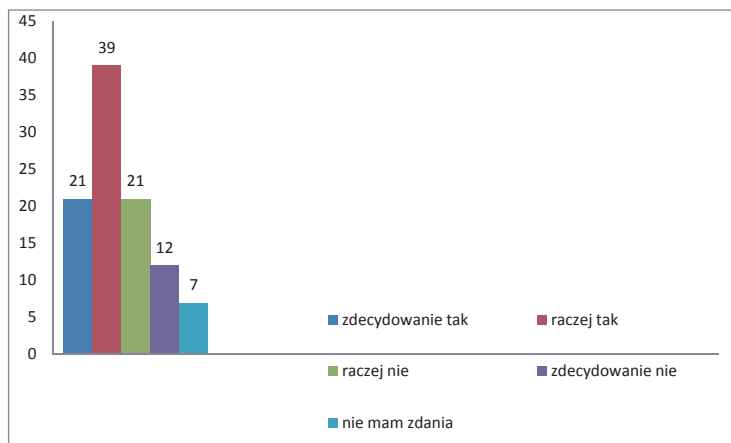
Mimo nie do końca jednoznacznych odpowiedzi, aż co trzeci badany stwierdził, że w rodzinach patologicznych raczej istnieje większe prawdopodobieństwo pojawienia się zachowań agresywnych wśród dzieci niż w tzw. rodzinach normalnych. Prawie co piąty uznał, że takie prawdopodobieństwo jest wysokie. W taki sposób odpowiadały najczęściej kobiety, mające za sobą ponad 2 lata nauki w szkole, znajdujące się w średnich oraz starszych przedziałach wiekowych.

Odmiennego zdania byli nauczyciele najmłodszy. Zdaniem co piątego ankietowanego patologia w rodzinie nie ma większego wpływu na zachowania agresywne. Jeden na dziesięciu badanych zupełnie wyklucza taką korelację.

Istotny jest fakt, że przeszło co dziesiąty z badanych nauczycieli nie zauważał związków pomiędzy patologią w rodzinie a agresją w zachowaniu młodzieży. Może to oznaczać, że nie mają oni zdania w analizowanej kwestii lub też nie chcą go wyrażać.

W rodzinach, w którym dominują patologie (alkoholizm, przemoc), permanentna bieda czy choćby silne rozchwianie emocjonalne rodziców, może następować spadek gotowości do wychowania, brak konsekwencji wychowawczych przenoszący się na obniżony poziom bezpieczeństwa dziecka. Warto wspomnieć, iż istotną rolę w powstawaniu zachowań agresywnych odgrywa lęk, poczucie porzucenia wynikające z niestałych relacji z rodzicami. Zachowania agresywne pierwotnie służą zwróceniu na siebie uwagi opiekuna, będącej w odczuciu dziecka synonimem miłości. Stopniowo utrwalane zostają przeniesione na teren szkoły i relacji rówieśniczych. Bez wątpliwości główny czynnik generujący agresję stanowi doświadczanie przemocy i poniżenia w rodzinie. Teoria społecznego uczenia wyraźnie wskazuje na uczenie się społecznych zachowań, stylu bycia poprzez obserwację i powielanie obserwowanych zachowań. Dodatkowym czynnikiem wzmacniającym ten proces jest bezgraniczne zaufanie do autorytetu, jakim zwłaszcza w okresie dzieciństwa jest rodzic. Obserwacja agresywnego rozwiązywania konfliktów między samymi rodzicami oraz doświadczanie kar cielesnych i maltretowania nie pozostają bez echa

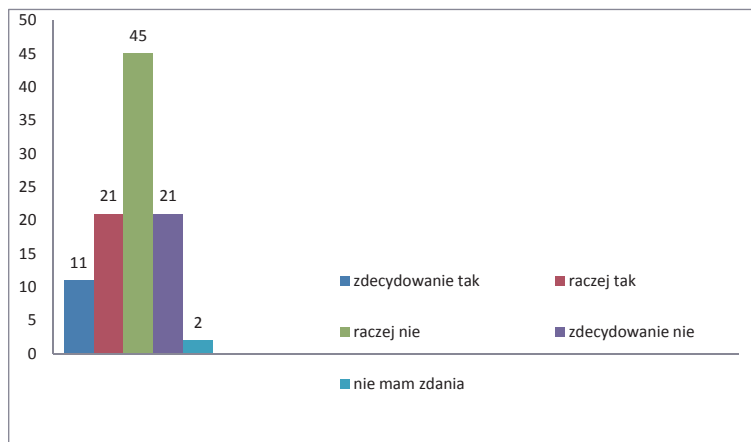
w psychice dziecka, wyrabiając w nim wzorce zachowań. Owe modelowanie agresji zostaje przeniesione na relacje rówieńnicze i aktywność poza domem.

Wykres 7. Zależność poziomu agresji od rodzaju szkoły, do której uczęszcza uczeń

Zdecydowana większość respondentów uważa, że rodzaj szkoły ma wpływ na nasilenie zachowań agresywnych wśród młodzieży. Ponad połowa z nich uznała (z większym lub mniejszym przekonaniem), że w liceach nasilenie zachowań agresywnych jest mniejsze niż w technikumach i szkołach zawodowych.

Jeden na trzech badanych twierdzi, że nie ma bezpośredniego związku między rodzajem szkoły a poziomem nasilenia agresji wśród uczniów (w tym co dziesiąty zdecydowanie temu zaprzeczył). Tylko nieliczni z respondentów wstrzymali się od wyrażenia swojego zdania na ten temat.

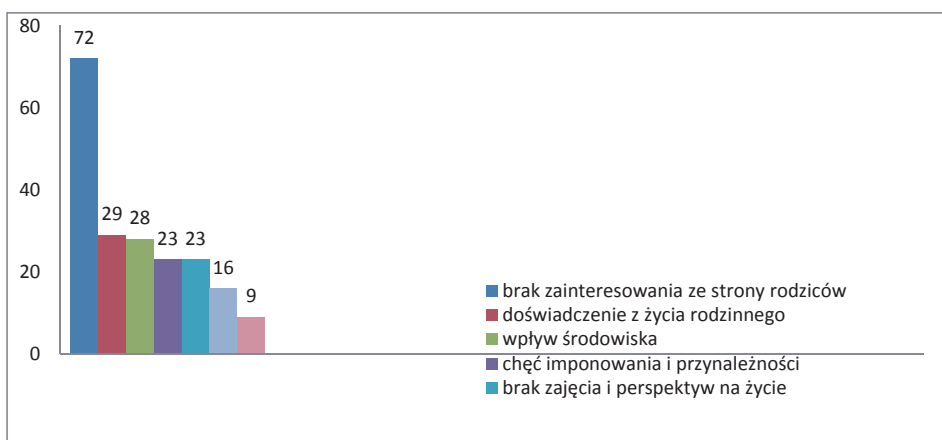

Wykres 8. Wpływ najbliższego otoczenia na nasilenie zachowań agresywnych

W opinii zdecydowanej większości badanych, otoczenie młodych ludzi nie ma większego związku z ich ewentualnymi agresywnymi zachowaniami. Zdecydowane zdanie w tym kontekście przedstawił co piąty ankietowany, a prawie połowa uznała, że raczej nie ma związku między zachowaniem a najbliższym otoczeniem.

Mimo wszystko spora liczba badanych była odmiennego zdania. Co piąty respondent uznał, że prawdopodobnie istnieje korelacja między otoczeniem młodego człowieka, a ewentualnymi agresywnymi zachowaniami. Zdecydowanie potwierdza taki związek jeden na dziesięciu ankietowanych.

Do respondentów najbardziej przychylnych się dostrzeganiu korelacji między otoczeniem młodych ludzi, a ich agresywnym zachowaniem, należeli przeważnie nauczyciele najstarsi, mieszkający w mniejszych miastach i na wsiach. Również częściej takie stwierdzenia formułowane były przez mężczyzn niż kobiety. Przeciwnego zdania były osoby młodsze oraz ogólnie kobiety, dla których związek między otoczeniem młodych ludzi a ich zachowaniem nie jest do końca uzasadniony.

Wykres 9. Przyczyny pojawiania się zachowań agresywnych wśród młodzieży

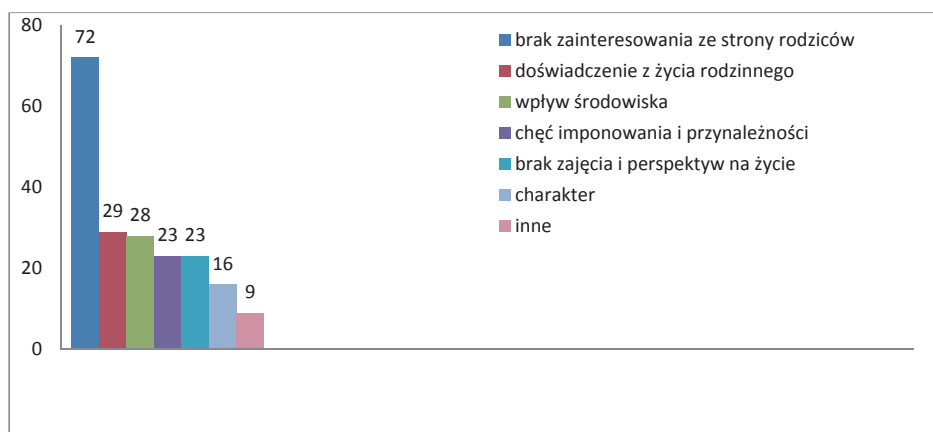
Zdecydowanie najważniejszą przyczyną powstawania zachowań agresywnych wśród młodzieży w szkole jest brak zainteresowania ze strony rodziców. Jako główną przyczynę zaznaczyło tę odpowiedź ponad połowa badanych. Pozwala to stwierdzić, że zdaniem nauczycieli większe zainteresowanie rodziców działaniami ich dzieci mogłoby w znacznym stopniu ograniczyć agresję wśród młodzieży.

Doświadczenia z życia rodzinnego oraz wpływ środowiska wskazał prawie co trzeci ankietowany, natomiast chęć imponowania i przynależności oraz brak zajęcia i perspektyw na życie jako przyczynę pojawiania się zachowań agresywnych wybrał prawie co czwarty z respondentów. Mimo iż odpowiedzi te były wybierane zdecydowanie rzadziej, problemy z nimi związane są bardzo poważne i należałoby się zastanowić, w jaki sposób ograniczyć ich występowanie w celu zahamowania agresji wśród młodzieży, ale także uratowania młodych ludzi przed patologiami.

Dopiero na ostatnim miejscu wśród wskazań nauczycieli pojawił się charakter danej osoby (prawie co piąty ankietowany), co świadczy o fakcie, że zachowa-

nia agresywne można wyeliminować, gdyż powodują je czynniki zewnętrzne, a nie psychiczne predyspozycje uczniów. Co dziesiąty badany podał inne odpowiedzi.

U podłoża aktów agresji w szkole leży wprawdzie motyw uszkodzenia ofierze, ale głównym celem jest zdobycie lepszej pozycji społecznej. Agresor z własnej inicjatywy, niejako „na zimno” i rozmyślnie podejmuje działania agresywne po to, aby zdominować innych i przejąć nad nimi kontrolę. Taka agresja przez uczniów interpretowana jest jako nieunikniona rywalizacja, umożliwiająca zdobycie pożądanej pozycji w grupie. Motywację zachowań szkolnego agresora charakteryzują: anty-społeczne cele, oczekiwanie pozytywnych skutków agresywnego zachowania się i własnej wysokiej skuteczności, słaba więź z innymi uczniami, niski poziom pobudzenia fizjologicznego i wysoki poziom zapotrzebowania na stymulację, a w sferze emocjonalnej: niski lęk, brak empatii i poczucia winy.

Wykres 10. Metody zapobiegania nasileniu zachowań agresywnych wśród młodzieży

Respondenci wskazali (co jest bezpośrednią konsekwencją wcześniejszych odpowiedzi), że najlepszą metodą zapobiegawczą powstawania zachowań agresywnych wśród młodzieży jest większe zainteresowanie rodziców tym, co robią ich dzieci. W taki sposób odpowiadał jeden na trzech respondentów. Co czwarty natomiast uważał organizowanie zajęć dla młodzieży za najbardziej istotne. W obu przypadkach respondenci wskazali nie restrykcyjne, a bardziej wychowawcze metody zapobiegania agresji.

Wprowadzanie surowszych zakazów oraz nasilenie działań policji zalecał co dziesiąty badany, a wprowadzenie rygorystycznej cenzury zaleca 7% respondentów. Jedynie nieliczni stwierdzili, że z problemem nic się nie da zrobić.

Co trzeci z badanych jest zwolennikiem karania agresywnych uczniów. Karanie można rozpatrywać pod kątem dwóch jego funkcji: funkcji odstraszałającej oraz funkcji korekcyjnej. O funkcji odstraszałającej mówimy wtedy, gdy karanie agresji hamuje jej pojawianie się u innych. Najsilniej widać jej użyteczność w środowisku szkolnym. Nieuchronne karanie uczniów za niepożądane zachowanie powoduje, że inni podobnych zachowań nie podejmują, w obawie przed konsekwencjami.

Funkcja korekcyjna kary prezentuje się inaczej. Zakłada, że karanie agresji hamuje jej pojawianie się u osoby ukaranej. Doświadczenie domowe pokazuje jednak,

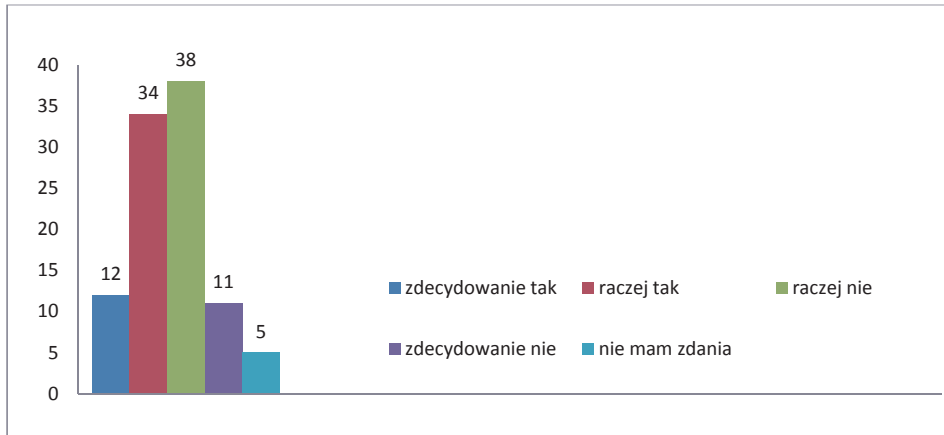
że dziecko – pod wpływem kary – uczy się hamować reakcje agresywne w domu. Gdy dziecko tłumi agresję w domu, pojawia się ona w innych sytuacjach, najczęściej w szkole. Dzieci silniej sfrustrowane i surowo karane przez rodziców przejawiają silniejszą agresję w grupach rówieśniczych niż pozostałe. Ponadto nigdy nie wiadomo, czy ukarane zachowanie jest przez dziecko wyłączone z repertuaru zachowań przejawianych w relacjach z rówieśnikami.

Wykres 11. Problem agresji fizycznej wśród młodych ludzi

Zdania na temat wagi problemu, jakim jest agresja fizyczna wśród młodych ludzi, są podzielone. Osoby najmłodsze w większości twierdzą, że w Polsce istnieje poważny problem agresywności młodzieży w ujęciu agresji fizycznej. Łącznie prawie połowa badanych stwierdziła, że agresja fizyczna wśród młodych ludzi jest problemem, przy czym co trzeci z nich uznał problem za zdecydowanie poważny. Przeciwnych odpowiedzi udzielali przeważnie starsi nauczyciele. Łącznie połowa ankietowanych uznała ten problem za niezbyt poważny. Natomiast co piąty respondent zdecydowanie wykluczył istnienie tego problemu.

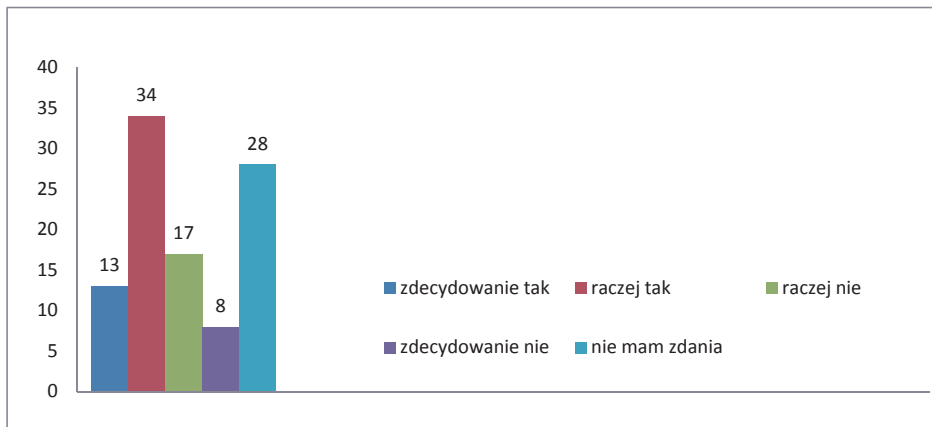
Warto wskazać na jeszcze jeden znaczący czynnik przyczyniający się do nasilania agresji, a mianowicie na środki masowego przekazu. Powodują one osłabienie nabytych wcześniej hamulców powstrzymujących agresję. Dzieci mogą odczuwać chęć naśladowania, rodzi się w nich ciekawość i wyobrażenia jak oni poradziłoby sobie w podobnej sytuacji. Innym czynnikiem degradującym dziecięcą psychikę jest osłabienie właściwych reakcji. Częste stykanie się z przemocą przestaje wywierać głębsze wrażenie, zanika umiejętność wzbudzania litości dla ofiar, prowadząca nie tylko do ułatwiania egzystencji w świecie pełnym przemocy, ale i dokonywania aktów agresji. Ponadto wskutek oglądania telewizji świat rzeczywisty zaczyna jawić się jako niebezpieczny, co generuje większą wrogość jako reakcją obronną wobec wszelkich nowych doświadczeń i nowych kontaktów. Nietrudno wyobrazić sobie, jak wiele przykrych doświadczeń i brutalnych obrazów może w sobie nosić przeciętny uczeń szkoły podstawowej. W odniesieniu do całej grupki dzieci zafascynowanych nową brutalną grą, zjawisko zaczyna być coraz bardziej niepokojące.

Wykres 12. Wpływ subkultur młodzieżowych na nasilanie zachowań agresywnych wśród młodzieży

Dosyć duża grupa badanych (przede wszystkim osoby starsze i w średnim wieku) uważa, że znaczny wpływ na zachowania agresywne mają subkultury młodzieżowe. Co dziesiąty ankietowany uznał, iż jest to bardzo poważne zagrożenie, natomiast jeden na trzech stwierdził, że raczej istnieje takie powiązanie.

Innego zdania byli młodszy nauczyciele. Co dziesiąty respondent (przeważnie osoba do 25 roku życia) twierdzi, że nie ma absolutnie żadnego związku między subkulturami młodzieżowymi a nasilaniem się zachowań agresywnych wśród młodzieży. Ponad jedna trzecia respondentów również nie widzi większego związku między badanymi zmiennymi, jednak opinie w tym przypadku nie były aż tak jednoznaczne. Pozostała część badanych osób nie podała żadnej konkretnej odpowiedzi w analizowanej kwestii.

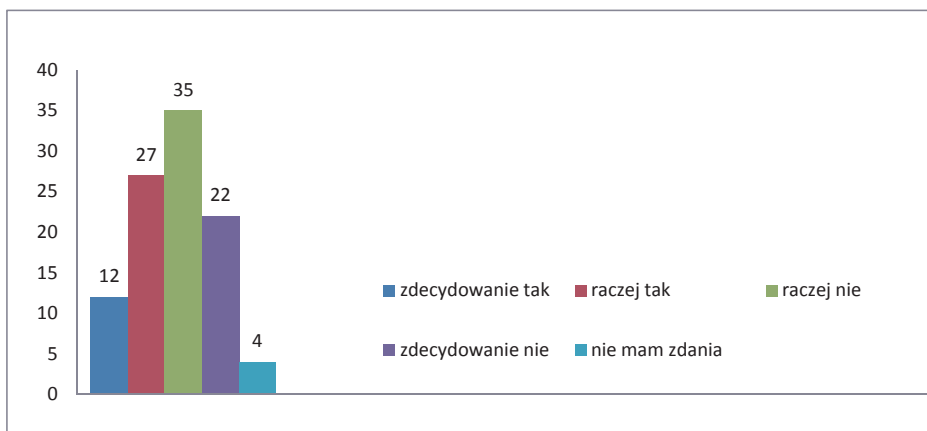

Wykres 13. Zwiększenie uprawnień policji w celu zwalczania zachowań agresywnych wśród młodzieży

Bardzo ciekawe wyniki uzyskano z analizy opinii badanych osób na temat ewentualnego wzmocnienia możliwości prawnych policji w zakresie zwalczania agresji wśród młodzieży. Najliczniejsza grupa badanych (co trzeci) stwierdziła, że wzmocnienie roli policji jest raczej konieczne (jeden na dziesięciu uznał, że dodatkowe uprawnienia dla policji są niezbędne).

Przeciwnego zdania był natomiast co czwarty ankietowany, przy czym co dziesiąty zanegował konieczność zwiększenia uprawnień policji.

Najbardziej znamienne w całej analizie tego zagadnienia jest jednak to, że aż prawie co trzeci z respondentów wstrzymał się od jednoznacznej odpowiedzi. Może to sugerować obawę przed nadmiernym wykorzystywaniem siły przez policję, przy równoczesnej obawie o niekontrolowaną agresję wśród młodzieży.

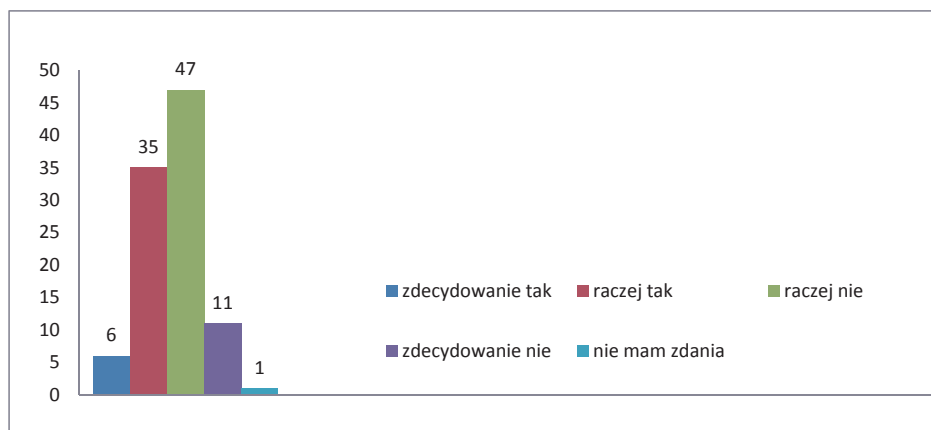
Wykres 14. Częstotliwość występowania aktów przemocy w szkole

W analizie kolejnego zagadnienia, a mianowicie opinii czy w szkole częściej niż poza nią dochodzi do aktów agresji wśród młodzieży, nauczyciele stwierdzili z nieznaczną przewagą, iż nie jest to prawda. Ponad połowa uznała, że akty przemocy wśród młodzieży występują raczej poza szkołą, natomiast co piąty ankietowany zdecydowanie wskazał środowisko pozaszkolne. Odpowiadały tak przede wszystkim osoby starsze, o dłuższym stażu.

Przeciwnego zdania byli młodszy nauczyciele. Łącznie ponad jedna trzecia badanych uznała, że szkoła jest miejscem szczególnego nasilania się aktów agresywnego zachowania (co dziesiąty ankietowany zdecydowanie poparł tę tezę). Pozostała część badanych nie odniosła się do analizowanej kwestii w żaden sposób.

Agresja w szkole wynika także z wadliwego funkcjonowania tej instytucji, w której jest zbyt wielu uczniów (poczucie anonimowości wzmacnia odwagę do agresywnego zachowania), panuje duży hałas, za słaba jest współpraca szkoły z rodziną. Również niewłaściwe zachowanie nauczycieli (brak dostatecznej kontroli, niesprawiedliwe ocenianie, stwarzanie sytuacji stresowych związanych ze sprawdzaniem wiedzy i umiejętności, a czasem wręcz wyśmiewanie wychowanków) staje się przyczyną agresywnych zachowań. Nauczyciele muszą pamiętać o powinnościach pełnionej roli społecznej, bowiem oczekuje się od nich nie tylko przekazywania wiedzy, ale również prezentowania szczególnych cech osobowych i umiejętności

interpersonalnych (często ambiwalentnych). Z ambiwalencji jako cechy roli nauczyciela wynika konieczność oscylowania między normami i kontr-normami. Często również wadliwa organizacja procesu kształcenia: mało urozmaicone i przeciążone programy nauczania, brak zajęć pozalekcyjnych, powszechna nuda w szkole, sprzyjają agresji uczniów.

Wykres 15. Demoralizacja polskiej młodzieży

Pewnym podsumowaniem wcześniejszych pytań było zagadnienie dotyczące opinii na temat ogólnego poziomu demoralizacji polskiej młodzieży. Okazało się, że blisko połowa badanych stwierdziła, że polska młodzież raczej nie jest zdemoralizowana. Jeden na dziesięciu badanych zdecydowanie wykluczył takie zjawisko.

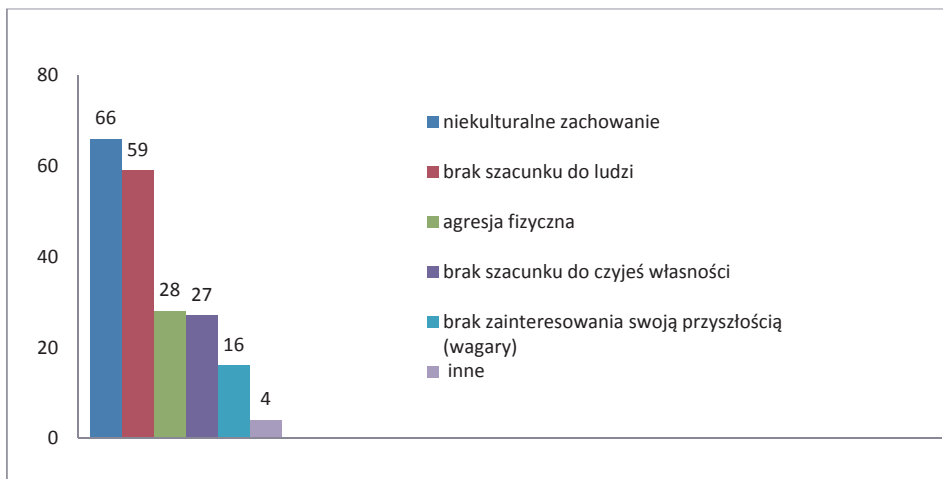
Ponad co trzeci respondent był odmiennego zdania, jednak odpowiedzi skrajnych udzieliło zaledwie 6% badanych (przeważnie należących do najstarszej grupy wiekowej nauczycieli).

Za dwa najczęściej pojawiające się objawy demoralizacji polskiej młodzieży uznane zostało niekulturalne zachowanie (2/3 ankietowanych) oraz brak szacunku do ludzi (ponad połowa). Świadczy to raczej o braku wychowania i szacunku do drugiego człowieka niż o agresywnych działaniach młodzieży (choć oczywiście nie zawsze).

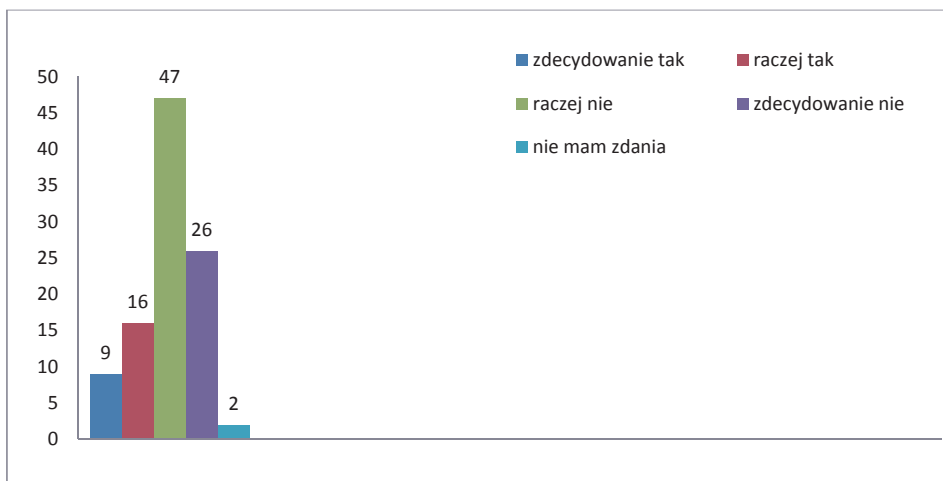
1/3 ankietowanych uważa, że istnieje zjawisko agresji fizycznej oraz braku szacunku do czyjejś własności, a więc zachowania bezpośrednio związane z atakiem na czyjąś osobę lub własność, a to nosi realne przesłanki popełniania przestępstw.

Tylko prawie co piąty badany podał brak zainteresowania własną przyszłością i związane z tym działania jako główny objaw demoralizacji młodzieży.

Jako że respondenci byli nauczycielami, można się było jednak spodziewać częstszego zauważania wagarów jako zjawiska szkolnego. Po analizie odpowiedzi na to zagadnienie można więc odnieść wrażenie, że wagary nie stanowią większego problemu (a przynajmniej, że inne problemy są zdecydowanie istotniejsze).

Wykres 16. Objawy demoralizacji młodzieży

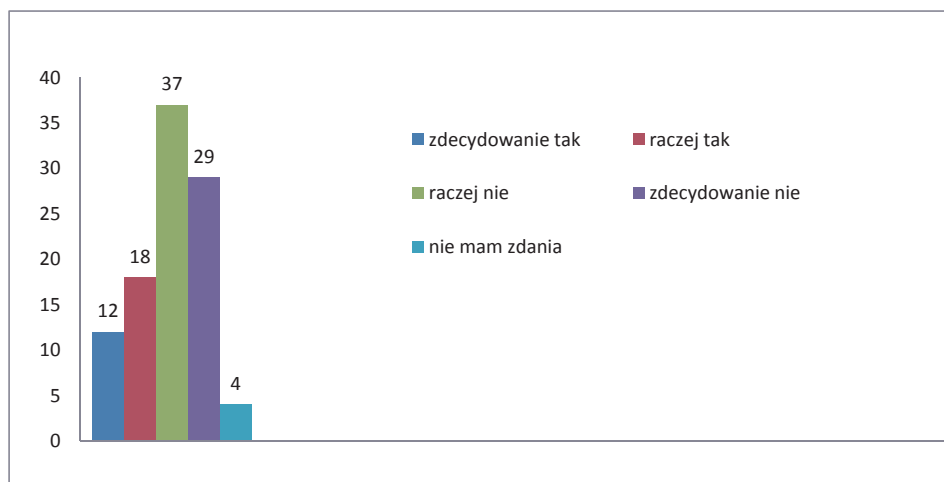
Wykres 17. Skuteczność polskich przepisów prawnych chroniących młodzież przed agresywnymi osobnikami

Zdaniem zdecydowanej większości badanych, polskie przepisy prawa nie chronią skutecznie młodzieży przed agresją innych osób. W opinii 2/3 respondentów przepisy te są niewystarczające, a co trzeci jest silnie o tym przekonany.

Przeciwnego zdania był zaledwie co czwarty badany (łącznie licząc bardziej i mniej zdecydowanych zwolenników obecnego prawa). Tylko jeden na dziesięciu respondentów uważa polskie prawo za skuteczne w analizowanej kwestii.

Wykres 18. Odpowiednie przystosowanie szkoły do zwalczania agresji wśród młodzieży

Wykres 19. Skuteczność środków i uprawnień nauczycieli w zapobieganiu pojawiania się agresji wśród młodzieży w szkole

Bardzo dużą jednogomyślność w opiniach można było zaobserwować analizując wyniki badań związane z przystosowaniem szkoły do zwalczania agresji wśród młodzieży.

Jedna trzecia badanych uznała, że szkoła jest absolutnie nieprzygotowana do takich działań. Tyle samo osób stwierdziło, że przygotowanie szkoły do tego zadania jest raczej niewystarczające.

Łącznie co piąty respondent był innego zdania, jednak najbardziej optymistycznych odpowiedzi udzieliły zaledwie nieliczne osoby. Pozostała część respondentów (co dziesiąty) nie odpowiedziała wprost na pytanie o przystosowanie szkoły do zwalczania agresji. Niewątpliwie szkoła jest zobowiązana do zarówno doraźnego

jak i długofalowego reagowania na zachowania agresywne i przemoc oraz do działań profilaktyczno-wychowawczych. Aby były skuteczne, niezbędne jest współdziałanie ze szkołą innych osób i instytucji (rodzice, poradnie zdrowia psychicznego, policja, służba zdrowia).

Ostatnie z analizowanych zagadnień odnosiło się wprost do możliwości samych nauczycieli odnośnie zapobiegania agresji wśród młodzieży i reagowania na pojawiające się niebezpieczne sytuacje.

Podobnie jak w odniesieniu do opinii na temat przystosowania szkoły do zwalczania agresji, również w tym przypadku większość badanych uznała, że nauczyciele nie mają wystarczających uprawnień oraz środków do odpowiedniego reagowania w przypadku pojawienia się zachowań agresywnych oraz w zapobieganiu pojawiania się takich sytuacji (tak twierdzi 2/3 badanych).

Skrajnie pozytywnych odpowiedzi udzielił co dziesiąty ankietowany (przeważnie mężczyźni w średnim wieku), a jeden na pięciu respondentów (również przeważnie mężczyźni) uznał, że możliwości nauczycieli są raczej wystarczające.

Wszyscy nauczyciele i wychowawcy powinni przeciwdziałać powstawaniu przemocy wśród dzieci i młodzieży. Wbudowanie w działalność szkoły funkcji opiekuńczych, integracyjnych i wychowawczych oraz zorganizowanie dzieciom różnorodnych zajęć w wolnym czasie – to sposób na stworzenie nowego oblicza pracy każdego nauczyciela i dobór skutecznych środków do zapobiegania agresji i przemocy. Każde dziecko musi czuć się bezpiecznie w domu, szkole, placówce w której przebywa oraz w środowisku zamieszkania.

W ostatnim czasie podejmowane są na terenie kraju różne akcje, nie zawsze wystarczające. Powołanie pełnomocników do spraw dzieci i młodzieży w parlamencie, jak i w samorządach terytorialnych, pozwoliłoby na zajęcie się problemami wszelkich patologii występujących w życiu społecznym. Zadaniem pełnomocników powinna być troska o wspomaganie rodziny w wychowaniu dzieci, a także inicjowanie w lokalnych środowiskach różnych form opieki nad dzieckiem, ze szczególnym uwzględnieniem profilaktyki niedostosowania społecznego i wszelkich dewiacji w rozwoju dziecka. Konieczna jest wzmożona troska całego społeczeństwa o warunki życia i rozwoju dzieci.

Zakończenie

Jak udowodniono w niniejszym artykule, przemoc i agresja są coraz częstszymi zjawiskami w naszym społeczeństwie. Wynika to z bardzo wielu przesłanek, z których ostatnio najważniejszą jest zmiana sytuacji społecznej, a co za tym idzie – zmiana podstawowych wartości życia społecznego.

Niestety, jak wykazały badania, zachowanie agresywne w coraz większym stopniu staje się normą. Jest to szczególnie widoczne w szkołach, gdyż dzieci najszybciej ulegają wpływom, a ich psychika jeszcze się kształtuje. Z drugiej strony dzieci, będące z założenia istotami słabszymi, są zdecydowanie bardziej narażone na agresywne zachowania, gdyż często nie mogą się bronić.

Nauczyciele w tym całym zamieszaniu są niestety wyposażeni w bardzo mało skuteczne narzędzia do walki z przemocą wśród dzieci. Jak wynika z badań, szkoła jest coraz mniej bezpiecznym miejscem i staje się bardziej podobna do zakładu wychowawczego niż edukacyjnego. Powoduje to, że z jednej strony coraz mniej osób

decyduje się na karierę w szkole, z drugiej zaś motywacja do rzetelnej pracy o charakterze wychowawczym jest coraz mniejsza.

Nauczyciele nie mają również zbyt dużych możliwości do realnej walki z przemocą w szkole. Często są nawet jej ofiarami ze strony agresywnie zachowujących się dzieci.

W obecnej sytuacji działania władz, na ile to możliwe, powinny być bardzo mocno ukierunkowane na tworzenie prawa umożliwiającego zwalczanie w szkołach zachowań agresywnych. Dodatkowo działania wychowawcze rodziców, wspomagane przez wykwalifikowanych pedagogów, powinny zapobiegać nasilaniu się przemocy wśród dzieci, ale również przemocy wobec dzieci. Tylko podjęcie wszystkich wymienionych działań może stworzyć szansę na jakikolwiek sukces.

Bibliografia

Pufal-Struzik I. (red.), *Agresja i przemoc w szkole. Przyczyny, rozpoznanie, zapobieganie*, Kielce 2007.

Violence and aggression in school environment in teachers' opinions

Abstract

Aggression and aggressive behavior are the concepts connected with violence. This can be seen in reality, since changes in the attitude of our society towards the most important values (the worship of money and omnipresent rivalry) make the violence in our lives ubiquitous. In this situation, unfortunately, the greatest victims are children. Aggressive behavior reinforces violence, and this is largely either deliberately (beating children and other forms of harassment), or sometimes unconsciously (unconscious mental hurting of child) but it always causes distortion in children's psyche. Violence is therefore also in school's agenda. Teachers fight with demoralization of part of the youth, on the one hand to carry out their tasks, on the other – to protect other children and young people against possible attacks. Preparing for such situations is very important in the context of new problems concerning schools and education of youth in general. Aggression and violence is only one element of interrelated activities, behaviors and situations that must be at least understood, to prevent them in the fullest manner. The aim of this paper is to present teachers' opinions on the scale of violence and aggression among children and adolescents in schools. Teachers in this study also presented their concerns and expectations with regard to the need to eliminate and prevent its accumulation, with particular emphasis on school.